

В І Д Г У К

офіційного опонента на дисертацію **Жихаревої Лілії Володимирівни**
«Психологічні особливості прихильності до матері у дітей дошкільного віку»,

представлену на здобуття наукового ступеня

кандидата психологічних наук

за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Актуальність дослідження сучасної сім'ї зумовлюється необхідністю розуміння її особливостей в умовах суспільних змін. Трансформації, які відбуваються на сучасному етапі розвитку суспільства, безпосередньо торкнулися функціонування сім'ї, зокрема особливостей її структури, реалізації функцій, сімейних цінностей, якості сімейних стосунків в контексті їх впливу на розвиток особистості дитини.

Сім'я, як найближче оточення задовольняє потреби дитини у визнанні, прийнятті, захисті, емоційній підтримці й повазі. Якість задоволення цих базових потреб стає джерелом і умовою розвитку психіки дитини і визначає характер дитячо-батьківських стосунків. Саме цим пояснюється актуальність і значущість дослідження Л.В.Жихаревої, присвяченого вивченню психологічних особливостей прихильності до матері у дітей дошкільного віку.

У дисертації чітко визначено об'єкт, предмет і мету дослідження, що свідчить про належний рівень наукової підготовки дисертантки. Завдання дослідження цілком відповідають обраній проблематиці як у теоретичній, так і в емпіричній їх репрезентаціях. Добір авторкою методів і застосування комплексу діагностичних методик забезпечують досягнення і реалізацію поставлених у дослідженні завдань. Безперечними є наукова новизна дослідження та його практичне значення.

У першому розділі **«Теоретико-методологічний аналіз вітчизняних та зарубіжних підходів до дослідження дитячо-батьківської прихильності»** аналізуються основні теоретичні концепції вітчизняної та зарубіжної психології, які пояснюють сутність і специфіку впливу дитячо-

батьківських стосунків на розвиток прихильності дитини до батьків.

Глибоко вивчивши різні підходи до вивчення особливостей становлення дитячо-батьківської прихильності, дисертантка ґрунтує своє подальше дослідження на положеннях сучасних глибинно орієнтованих концепцій розвитку, зокрема теорії прихильності Дж.Боулбі, основою якої є ідея про вплив на психічний розвиток людини її раннього досвіду стосунків прихильності з близьким дорослим та розвитку дослідницької поведінки.

Проведений дисертанткою аналіз наукових джерел сприяв виокремленню теоретичних, методологічних та методичних засад дослідження, а також формулюванню власного бачення моделі формування прихильності, яка відображає взаємозв'язок дитячої і материнської сфер і пояснює процес формування ментальних моделей дитини.

Дисертантка зосереджує увагу на вивченні детермінант надійної і ненадійної прихильності дитини до матері і розробці технології ефективного психокорекційного впливу на ситуацію соціального розвитку дитини дошкільного віку у випадку її ненадійної прихильності.

Л.В.Жихарева виходить із припущення, що формування у матері свідомих характеристик ставлення до власної дитини (високого рівня рефлексії відносин з дитиною, прийняття та кооперації з нею як домінант стилю материнського ставлення) і зниження впливу несвідомих механізмів її активності (психологічний захист, міжпоколінна трансляція репрезентації материнського досвіду) сприяють становленню надійної прихильності дитини до матері.

У другому розділі *«Емпіричне дослідження психологічних чинників становлення різних типів прихильності до матері дитини дошкільного віку»* розкрито форми організації та зміст емпіричного дослідження, обґрунтовано вибірку досліджуваних, описано методичну процедуру дослідження дитячо-материнської прихильності та чинників, які її детермінують. Здійснено аналіз емпіричних даних та їх інтерпретацію, що розкриває психологічні детермінанти формування прихильності дитини-дошкільника до матері, описано характер

взаємозв'язку між показниками прихильності і особистісними особливостями матері, її наявним ставленням до дитини.

Грунтовно і послідовно проведене дослідження показало, що в дошкільному віці розвиток репрезентації патернів надійної або ненадійної прихильності дитини залежить від взаємодії багатьох чинників, пов'язаних з психологічними особливостями її матері. Так, емпірично доведено зв'язок між своєрідністю репрезентації патернів прихильності дитини до матері та індивідуально-особистісними характеристиками жінки. В результаті дисперсійного аналізу виявлено п'ять груп діад «мати-дитина» з різним типом дитячої прихильності та відповідним змістом домінуючого ставлення матері до дитини: **надійна прихильність** (прийняття дитини, надійність взаємин в діаді «дитина-мати»), **ненадійна прихильність** (неприйняття дитини матір'ю, нав'язливість матері, знецінення матір'ю своєї дитини).

Статистично підтверджено, що формування надійного типу прихильності дитини до матері обумовлено високим рівнем рефлексивності матері та її установками на кооперацію з дитиною і низьким рівнем її інфантилізації, а також домінуванням такого механізму психологічного захисту матері як заперечення, завдяки чому вся психотравмуюча інформація стосовно дитини витісняється з її свідомості, що на свідомому рівні виявляється в батьківському ставленні матері за типом безумовного прийняття власної дитини.

Виявлено, що на становлення ненадійного типу прихильності дитини до матері значуще впливають такі психологічні особливості матері як низький рівень її рефлексії, високий ступень використання жінкою таких психологічних захистів як регресія, проекція, компенсація, витіснення, міжпоколінна трансляція матір'ю патерну ненадійної прихильності, високі показники симбіозу жінки з дитиною, прагнення матері до надмірного контролю та інфантилізації власної дитини, її неприйняття. При цьому порушена, або ненадійна, дитяча прихильність має два варіанти проявів – у вигляді унікаючого та амбівалентного ставлення до матері.

Коректне застосування методів статистичного аналізу даних дозволило дисертантці розподілити, узагальнити, упорядкувати досить великий обсяг емпіричного матеріалу, отриманого за допомогою найрізноманітніших діагностичних методів. Заслуговує на увагу і стиль презентації результатів емпіричного дослідження за допомогою використання інформативних рисунків, схем, таблиць.

Кількість досліджуваних (110 діад *мати-дитина*), відповідні психологічні та математико-статистичні методи опрацювання даних дають підставу вважати дослідження методологічно вивіреною. Авторка використовує широкий, науково коректний комплекс теоретичних та емпіричних методів для розв'язання поставлених завдань, вдало оперує кількісними та якісними методами дослідження.

Логічним продовженням перших двох розділів став **третій розділ дисертації «Психологічна корекція ненадійної дитячо-батьківської прихильності»**, в якому обґрунтовано і представлено результати апробації програми психокорекції ненадійних відносин прихильності в діаді «мати-дитина».

Розроблена та апробована дисертанткою програма корекції ненадійного типу прихильності дитини до матері побудована на основі полісуб'єктної моделі психокорекції їх діадних відносин. Вона передбачає роботу психолога з трьома адресатами психологічної допомоги: групою дітей, матерів та діад «мати-дитина». а також врахування типологічних особливостей жінок із групи ненадійної прихильності.

У роботі представлено зміст і процедури психокорекційної програми, яка показала свою ефективність. Динаміка показників матерів – учасниць експериментальної вибірки за шкалою прийняття дитини вказує на значуще зростання їх емоційного та рефлексивного ставлення до своїх дітей, що істотно поглиблює рівень прихильності таких дітей. Встановлено, що результатом участі у програмі стали зміни конфліктного ставлення до матері більшості дітей на нейтральне і позитивне, а у дітей-учасників програми, які

спочатку демонстрували байдуже ставлення, було виявлено переважно позитивне ставлення до матері.

На основі теоретичного аналізу та узагальнення отриманого емпіричного матеріалу Л.В.Жихарева робить висновки, які свідчать про досягнення мети й виконання завдань дослідження. Таким чином, в роботі доведено гіпотезу про те, що розвиток у жінки свідомих механізмів материнського ставлення сприяє формуванню в дитини-дошкільника надійної прихильності до неї.

Підсумовуючи вищесказане, вважаємо, що дисертаційна робота Жихаревої Лілії Володимирівни є цікавим, завершеним дослідженням, виконаним на належному рівні, професійно відповідним, являє собою вагомий внесок у теорію й практику психологічної науки та є гідним доробком наукових знань з педагогічної та вікової психології.

Оцінюючи позитивно дисертаційне дослідження Л.В.Жихаревої, робимо певні зауваження і побажання:

1. В теоретичному розділі роботи аналізуються основні психологічні концепції, які пояснюють сутність і специфіку дитячо-батьківських стосунків, формування прихильності дитини до батьків. При цьому в п 1.1 проаналізовано концепції вітчизняних авторів, зокрема Л.С.Виготського, Г.С.Костюка, С.Д. Максименка, Т.О. Піроженко та ін., а в п. 1.2. – зарубіжних дослідників, таких як З.Фрейд, Дж.Боулбі та ін. Вважаємо, що було б більш коректно здійснити такий аналіз, дотримуючись хронології виникнення тих чи інших ідей і підходів.
2. При описі емпіричної частини дослідження, зокрема результатів кореляційного аналізу, не диференційовано сильні зв'язки між досліджуваними параметрами і тенденції (рис. 3 і 4 автореферату і відповідні рисунки дисертації), а також в тексті зустрічаються графічні об'єкти, які дублюють один одний (наприклад, табл. 2.10 і рис. 2.16).
3. Загальної позитивної оцінки заслуговує розроблена авторкою психокорекційна програма, змістовність та ефективність якої переконливо показана в останньому підрозділі дисертації. Водночас те, яким чином представлена ця частина роботи, викликає деякі зауваження: 1) у роботі не

зазначено, скільки тривав психокорекційний вплив на етапі формувального експерименту. Тож природно виникає запитання, скільки часу потрібно для досягнення значних і тривалих результатів у корекції ненадійної прихильності дитини до матері; 2) в матеріалах третього розділу необхідно було повніше представити специфіку психокорекційної програми, а також надати методичні коментарі до її проведення.

4. Стиль викладу матеріалу дисертаційної роботи заслуговує загалом позитивної оцінки. Водночас в роботі зустрічаються окремі некоректні висловлювання, стилістичні огріхи, тож в подальшому авторці треба працювати вдосконаленням власного стилю як науковця.

Висловлені критичні зауваження дискусійні, мають, переважно, характер побажань щодо подальших наукових досліджень авторки в цій галузі і не впливають на загальний високий науковий рівень дисертації.

Автореферат і публікації відповідають змісту дисертації.

Отже, дисертація Жихаревої Лілії Володимирівни ***«Психологічні особливості прихильності до матері у дітей дошкільного віку»*** на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія виконана на належному науковому рівні та відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» МОН України. Зазначене дає підстави для висновку про те, що автор рецензованої праці – Жихарева Лілія Володимирівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник,
ст. наук. співробітник лабораторії
психології особистості ім. П.Р.Чамати
Інституту психології ім.Г.С.Костюка
НАПН України
13.04.2016 р.

